BANKOWOŚĆ MUZUŁMAŃSKA – ASPEKTY PRAKSEOLOGICZNE I ETYCZNE

Prof. ndzw. dr hab. Piotr Masiukiewicz (IZW SGH, TNP) – prowadzący

Dr Katarzyna Górak-Sosnowska (prodziekan SM SGH, Kat. Socjologii Ekon. SGH, Katedra Arabistyki i Islamistyki UW)

Dr Łukasz Świerżawski (z-ca red. naczelnego Harvard Business Review)

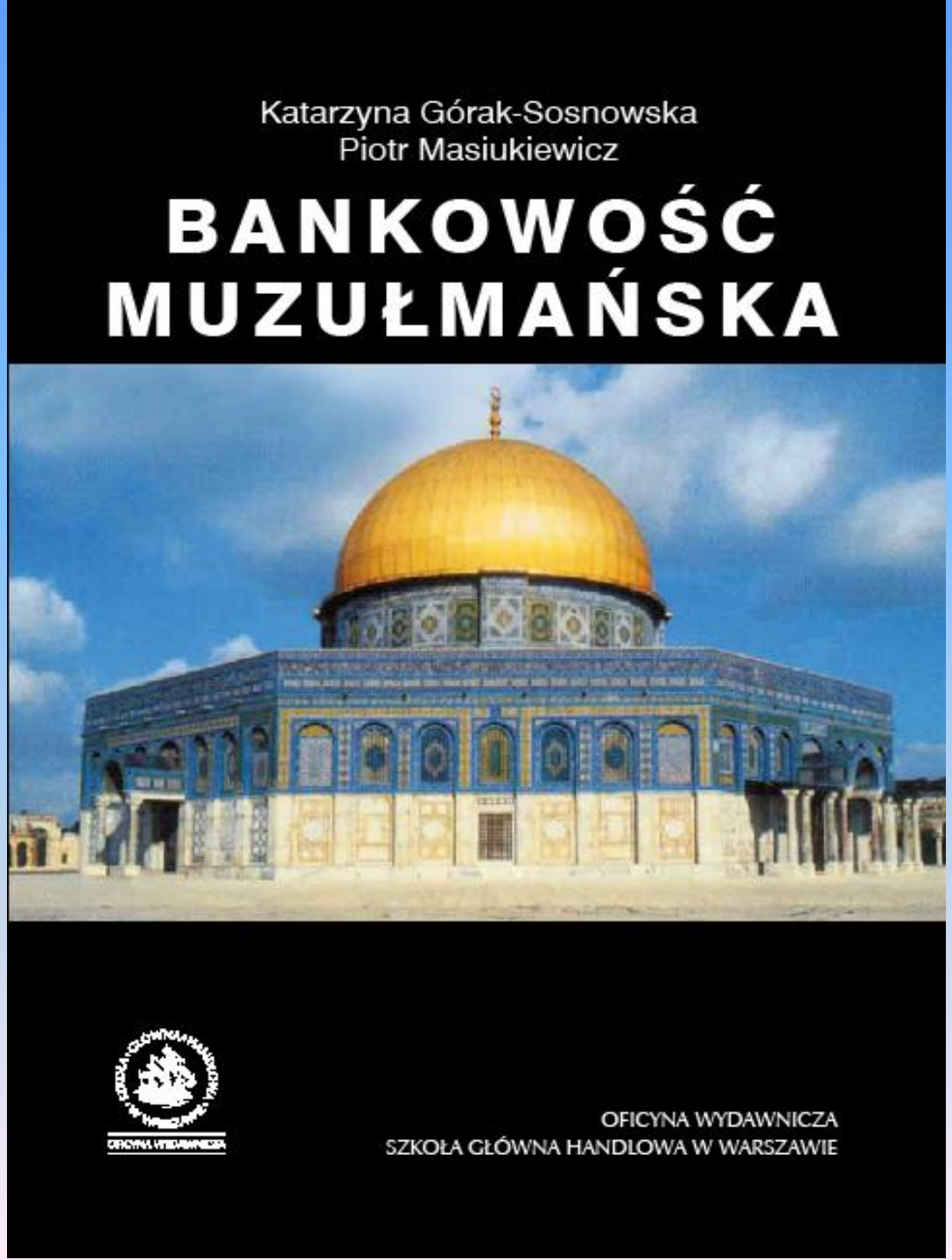
Katarzyna Górak-Sosnowska
Piotr Masiukiewicz
BANKOWOŚĆ MUZUŁMAŃSKA
OFICYNA WYDAWNICZA
SZKOŁA GŁÓWNA HANDLOWA W WARSZAWIE

1. TEZY

a) Oparcie działalności banków muzułmańskich na etyce Koranu i prawie szari'a oraz wynikające stąd specyficzne rozwiązania ekonomiczne i organizacyjne ograniczają podatność tych banków na kryzysy ale ograniczają sprawność zarządzania i konkurencyjność.

b) W niektórych obszarach działalności bankowość muzułmańską cechuje wyższa etyka (np. w spłacaniu długów).

c) bankowość ta jest współcześnie wielokulturowa - otwarta na wszystkich klientów.

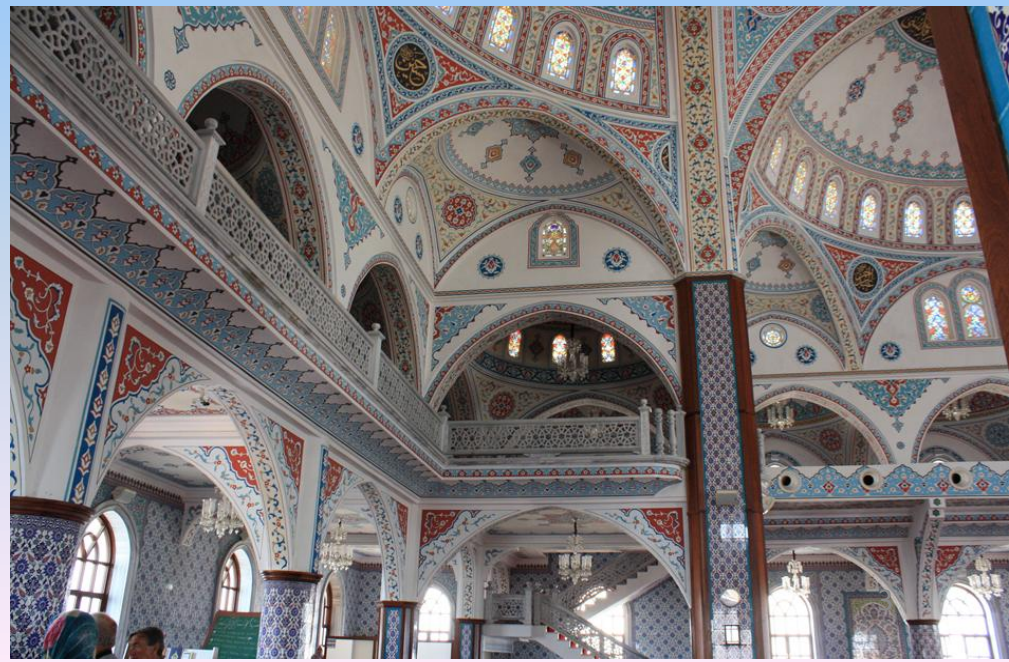

2. Definicja banku

- Bank muzułmański jest przedsiębiorstwem oferującym produkty finansowe, wypełniające normy Koranu i ograniczenia prawa szari'a, w tym **zakazy riba, gharar i maysir.**

- Bankowość muzułmańska to system przedsiębiorstw bankowych, funduszy inwestycyjnych, międzynarodowych instytucji finansów islamskich oraz funduszy gwarancji depozytów działających zarówno w krajach muzułmańskich jak i niemuzułmańskich i przestrzegających prawa szaria.
- Muzułmański instrument finansowy - produkt (usługa) finansowy skonstruowany w sposób zgodny z prawem szari'a, będący instrumentem finansowania, instrumentem oszczędzania lub inwestowania.
- Brak jest typowych kredytów jako instrumentu finansowania

3. Potencjał finansów muzułmańskich

- Ponad 600 instytucji finansowych (banki komercyjne i spółdzielcze, mikrofundusze pożyczkowe, fundusze gwarancji depozytów, fundusze inwestycyjne i kapitałowe, giełdy, brokerzy i in.)
- Ok. 1,5 biliona USD aktywów
- Kilkanaście międzynarodowych organizacji finansów muzułmańskich, w tym Rada Islamskich Usług Finansowych
- Działalność banków w krajach niemuzułmańskich (Wielka Brytania, Singapur i in.) oraz okienek islamskich w bankach globalnych (Citi Group, HSBC, Lloyds, Societe Generale i in.)
- Udział w globalizacji – finansowanie wielkich międzynarodowych projektów poprzez obligacje sukuk (arabskie, niemieckie…)

3. 1. Potencjał i konkurencyjność

Tabela 4. Rozwój banków islamskich w wybranych krajach islamskich

Kraje	Udział banków islamskich w rynku	Średnioroczny przyrost aktywów banków islamskich	Średnioroczny przyrost aktywów banków konwencjonalnych	Okres
Arabia Saudyjska	35,0%	33,4%	19,0%	2003-2008
	18,2%	32,9%	24,7%	2007-2009
Bahrajn	29,9%	37,6%	9,6%	2000-2008
	45,5%	43,6%	5,6%	2007-2009
Kuwejt	29,0%	28,3%	19,0%	2002-2008
	20,0%	22,2%	0,5%	2007-2009
Zjednoczone Emiraty Arabskie	13,5%	59,8%	38,1%	2001-2008
	26,3%	23,9%	30,2%	2007-2009
Katar	11,5%	65,8%	38,1%	2002-2008
	20,0%	78,4%	53,3%	2007-2009
Turcja	3,5%	41,0%	19,0%	2001-2008
	25,0%	35,5%	5,0%	2007-2009
Malezja	17,4%	20,0%	14,0%	2000-2008
	40,0%	42,3%	4,9%	2007-2009

4. Prakseologiczne aspekty zarządzania

4.1. Problemy sprawności zarządzania:

- Wyrazisty właściciel.
- Jednoosobowi dyrektorzy generalni/prezesi
- Dwie rady: nadzorcza i ds. szari'a (wydłużenie procesu decyzji)
- Mała liczba specjalistów prawa szaria i różne interpretacje prawa szari'a
- Zróżnicowanie produktów w poszczególnych krajach (problem oferty oddziałów zagranicznych) ale otwartość na klientów innych wyznań

4.2. Problemy efektywności

- Zysk jako cel. Różne standardy rachunkowości instytucji muzułmańskich w różnych krajach
- Koszty zatrudnienia (dod. specjaliści ds. udziałów w finansowanych firmach)
- Zakaz finansowania przedsiębiorstw o charakterze finansowym (mającym tylko płynne aktywa, wierzytelności i środki niematerialne)
- Zakaz transakcji derywatami – problemy zabezpieczenia ryzyka
- W zasadzie brak kryzysów w tej bankowości

5. Inne wartości etyczne

- Bezwzględny zakaz lichwy
- Etyka bankowa uwzględniająca podział ryzyka bank-klient (zasada PLS)
- Wysoka etyka płacenia długów przez klientów banków
- Etyka windykacji uwzględniająca brak winy dłużnika
- Obowiązek darowizn (zakat) – prawny lub etyczny w różnych krajach
- Zakaz finansowania nieetycznych przedsięwzięć (narkotyki, gry hazardowe i in).
- Cel i obowiązek banków – wspieranie rozwoju gospodarczego
- CSR jako immanentna cecha biznesu

6. Poglądy w ekonomii Islamu na temat kryzysów

- Pełna diagnoza wpływu kryzysu na rynki muzułmańskie nie została jeszcze dokonana, przede wszystkim ze względu na znaczne różnice w standardach rachunkowości. Można jednak przytoczyć 4 poglądy na temat przyczyn omijania przez banki muzułmańskie kryzysów; które przedstawiono poniżej.
- 1/. Pogląd reprezentowany przez przewodniczącego Zrzeszenia Banków Arabskich – Nadana Yousifa. Uważa on, że dzięki brakowi bezpośredniego powiązania banków islamskich z klasycznymi produktami (obligacje, akcje) przedsiębiorstw niedziałających w oparciu o prawo szari'a oraz nieinwestowaniu w klasyczne instrumenty pochodne - sektor islamskich finansów ochroniony został przed międzynarodowym kryzysem subprime. Wpływ tego kryzysu był tylko pośredni.(1)
- 2/. Rosnąca rozłączność rynków – teoria decoupling (skumulowane poglądy 1 i 4)
- (1)Paxford B. *Sukces w czasach kryzysu?,* Bank nr 1/2009 oraz M. Al-Hamzani *Islamic Banks Unaffected …*, op. cit.

c.d.

3/. Trzeci pogląd jest przypisywany zwolennikom standaryzacji muzułmańskiego sektora finansowego (w tym Rifaatowi Ahmedowi Abdel Karim, sekretarzowi generalnemu Rady Islamskich Usług Finansowych - Islamic Financial Services Board). Ci eksperci uważają, że aktualny brak standaryzacji produktów oraz zasad rachunkowości nie pozwala na efektywne zarządzanie ryzykiem instytucji finansowych; inny jest poziom rezerw i stąd rachunki zysków i strat są nieporównywalne z bankami klasycznymi. Stąd trudno oszacować wpływ kryzysu na bankowość muzułmańską.(1)

4/. Pogląd dotyczący odpływu finansów islamskich z krajów zachodnich, w tym USA, po 11 września 2001r. Potwierdzają to wyniki badania McKinsey (2008) – wskazujące na większą odporność bankowości muzułmańskiej, m.in. w wyniku ograniczenia pożyczek z rynku międzybankowego, nie inwestowania w derywaty i zmniejszenia działalności w krajach zachodnich.(2)

(1)IFSB, *Islamic Financial System not Immune to Current Financial Crisis,* Peoples Daily Online, 20.11.2008, www.english.people.com.cn, dostęp 15.06.09

(2)*McKinsey Islamic Banking Competitiveness Report 2008,* XV Światowa Konferencja Bankowości Islamskiej, Bahrajn, 2008

7. Podstawowe różnice konwencjonalnej i islamskiej bankowości
7.1. Ekonomiczne normy Koranu i prawo szari'a

- KORAN:

- Zakazy: riba, maysir, gharar i obowiązek jałmużny (zakat)

- Cel działalności banków islamskich: zysk
- Udzielanie pożyczek lub produkty finansujące: zasada PLS (profit – loss – sharing)
- Dwie płaszczyzny operowania depozytami, tj.:

- przechowywanie depozytów,

- depozyty inwestycyjne.

- Zasady rachunkowości – zbliżone do banków konwencjonalnych w krajach rozwijających się.
- Waluta : kurs państwowy do USD w większości krajów.

Tabela nr 1. Zestawienie głównych różnic między bankowością islamską a klasyczną

Kryterium	Bankowość konwencjonalna	Bankowość islamska
Podstawa działalności	Oparta o zasady wykreowane na przestrzeni setek lat.	Oparta o Koran.
	Zysk z pożyczenia pieniędzy.	Zysk ze współudziału w biznesie.
Główny cel działalności	Pomnażanie własnego kapitału.	Pomnażanie kapitału banku i klienckiego; wsparcie społeczeństwa.
Pożyczki i odsetki	Kosztem uzyskanego kapitału są odsetki.	Pożyczki dawane bez odsetek.
Zysk z kapitału	Cel inwestowania, bez względu na to, czy jest ryzyko.	Środki wystawione na ryzyko mogą przynieść zysk. Zasada PLS.
Podejście do pieniądza	Pieniądz jako wartość.	Pieniądz jako narzędzie.
Świadomość zysku	Klient zna wartość zysku z kapitału.	Klient nie ma pewności, czy będzie zysk czy strata.
Zakres działalności banku	Głównie inwestycje bankowe w papiery wartościowe i pożyczki.	Inwestycje bankowe w papiery wartościowe i pożyczki. Znacznie poszerzona oferta dodatkowa.
Dodatkowe kary	Możliwe kary za niedotrzymane warunki.	Drobne rekompensaty przekazywane na cele dobroczynne.
Płynność	Wymagana.	Możliwe są odstępstwa.
Organ nadzorczy	Banki centralne, podmioty nadzoru bankowego.	Bank centralny, deponenci, rada kanoniczna, sąd.

7. 2. Efektywność banków

- Aktywa banków islamskich rosną w ostatnich latach o 25-30 proc. rocznie i wkrótce przekroczą 1,5 biliona dolarów, na świecie funkcjonuje ok 700 instytucji finansowych.

Tabela nr 6. Wpływ kryzysu na procentową zmianę podstawowych wskaźników

Wyszczególnienie	Rok do roku 2008-2007		Rok do roku 2009-2007	
	Banki islamskie	Banki komercyjne	Banki islamskie	Banki komercyjne
Zmiana rentowności	-8,3%	-34,1%	-47,9%	-13,4%
Zmiana wielkości akcji kredytowej	25,4%	17,0%	40,7%	19.0%
Zmiana wielkości aktywów	20,8%	7,2%	31,8%	12,6%

- Żródło: IMF, 2010 (badanie 100 banków)

8. Efekt zarażenia kryzysem w bankowości islamskiej

8.1.Pola efektu zarażenia kryzysem (contagion effect)

- kanał kredytowy/pożyczkowy – nie
- kanał gwarancji i poręczeń - nie
- kanał pożyczek międzybankowych - nie
- kanał inwestycji sukuk – nie
- kanał konwencjonalnych papierów wartościowych – tak
- kanał walutowy - tak
- kanał inwestycji w sferze realnej – tak
- kanał behawioralny - tak

c.d.

- 1/ Bankowość islamska jest uznawana za mniej ryzykowną, ponieważ transakcje finansowe opierają się na zabezpieczeniach i aktywach posiadających formę fizyczną. Islam zakazuje krótkiej sprzedaży.
- 2/ W okresie kryzysu finansowego, wywołanego udzielaniem przez banki niezabezpieczonych kredytów hipotecznych *subprime,* banki islamskie okazały się być swego rodzaju stabilizatorami; banki te przez dokładną ocenę wiarygodności kredytowej klientów, minimalizowały ryzyko.
- 3/ Banki islamskie nie były jednak całkowicie odizolowane od kryzysu; można mówić o efektach wtórnych a nawet o *contagion effect* w pojedynczych przypadkach. Były one bardziej podatne na wahania na rynku kredytów hipotecznych z uwagi na ich dużą aktywność w sektorze nieruchomości.
- 4/ Skutki kryzysu widoczne były także w wielkości emitowanych islamskich obligacji sukuk w latach 2007-2010. Ich wartość spadła z ponad 45 mld. w 2007 roku do 15 mld. USD w 2008 roku.
- 5/ Międzynarodowy kryzys *subprime* nie wpłynął na dekapitalizację banków islamskich. W 2009 roku, dziewięć spośród 10 największych banków arabskich podniosło wielkość swoich kapitałów podstawowych

Tabela 8.1. Agregaty ekonomiczne 100 największych banków arabskich

Źródło: C. Piggott, *Arab banks shrug off global pressures*, The Banker, no. 09/2010.

Wyszczególnienie	2009	2010	Zmiana procentowa
Kapitały Tier 1 (w milionach USD)	138.165	153.472	11,1
Aktywa (w milionach USD)	1.347.077	1.513.768	12.4
Zyski (w milionach USD)	23.858	23.307	-2,3
ROA	1,9	1,5	-21,4

8.2. Dubai – studium przypadku

- 1) Realizując cel dywersyfikacji gospodarki, w Dubaju rozwinięto inwestycje w sektorze nieruchomości, finansowane początkowo z nadwyżek finansowych pochodzących z sektora ropy naftowej. Od 2004 roku firma Dubai Inc., dominująca w gospodarce emiratu, finansowała inwestycje w nieruchomości mieszkalne oraz na działalność gospodarczą, poprzez kredyty uzyskane na międzynarodowych rynkach finansowych. Stymulowano także popyt (w tym z zagranicy) na nieruchomości; Dubaj miał na celu osiągnięcie pozycji jednego z głównych centrów finansowych świata. Konsekwencją tego był popyt na infrastrukturę oraz wzrost cen w sektorze nieruchomości, a w konsekwencji także znaczący wzrost zadłużenia wielu firm.
- 2) W konsekwencji pojawiła się bańka spekulacyjna w sektorze nieruchomości.(1) W latach 2004-2008, zobowiązania wobec zagranicznych banków, jak również dług krajowy w stosunku do PKB, zwiększyły się ponad dwukrotnie.(2)
- (1)Thomson A. *Dubai Holding Hires Advisers,* The Wall Street Journal, May 11, 2010 oraz Blanchi S. *Dubai Property rises 7%,* The Wall Street Journal, November 4, 2009
- *(2)Sound Policies Soften Crisis Impact on Middle East*, IMF, 11.10. 2009.

c.d.

- 3) W listopadzie 2009 r. rząd Dubaju ogłosił, że Dubai World oraz jego dwie spółki zależne (Nakheel i Limitless) będą starać się o wstrzymanie spłaty długu do maja 2010 r. Moratorium w spłacie długu dotyczyło wyemitowanych w 2006 r. islamskich obligacji *sukuk* (1)
- 4) Informacja o zamrożeniu wierzytelności miała wpływ na rating Dubaju, który został obniżony przez S&P, tj. gdy uczestnicy rynku nie mogli już dłużej zakładać domniemanej gwarancji państwowej na dług Dubai World. Akcje Nakheel 09 straciły 23 listopada 2009 ponad 50% wartości.
- 5) Następnie także notowania innych walorów na rynkach papierów wartościowych w Dubaju i powiązanym z nim emiracie Abu Zabi spadły gwałtownie.
- 6) Sytuacja finansowa na rynku długów ustabilizowała się w 2010r.

- (1)Sleiman M. *Dubai World Debt Talks Open,* The Wall Street Journal, December 22, 2009

c.d.

- Reasumując, banki uzyskały znaczące wsparcie banku centralnego i rządu ZEA w czasie kryzysu *subprime*; chociaż tylko niektóre banki doświadczyły negatywnych konsekwencji tego kryzysu.
- Dubaj wyszedł obronną ręką z kryzysu, jednak dalsze ambicje emiratu co do dynamicznego rozwoju (jaki był w ostatnich pięciu latach) mogą zależeć nie tylko od kondycji światowej gospodarki i dalszego wzrostu cen ropy, ale także od nastawienia międzynarodowych banków i rynków kapitałowych.(1)

- (1)Kerr S. *Emirate on the Ebb,* Financial Times, 30.01.2009

9. Czynniki pozytywne i negatywne odporności banków islamskich na kryzys

9.1. Czynniki pozytywne ograniczające ryzyko kryzysu

Do pozytywnych czynników ograniczających możliwość wystąpienia kryzysu należały:

- - wbudowany w system mechanizm stabilizacyjny (zasada riba, gharar, maysir) w tym brak ryzyka stopy procentowej (w zasadzie),
- - ograniczona kreacja pieniądza kredytowego przez banki (brak odsetek, ograniczone zasilanie z rynku MB),
- - mniejsze uzależnienie od rynku pożyczek międzybankowych,
- - ograniczone transakcje na rynkach klasycznych; nie stosujących prawa Sharia,
- - relatywnie większa baza kapitałowa banków islamskich niż klasycznych,
- - przestrzeganie zasady, że kredyty muszą mieć pokrycie w depozytach gotówkowych
- - zakaz spekulacji (zasada maysir),

c.d.

- - zasada udziału w zyskach lub stratach finansowanych przedsięwzięć (zasada PLS),
- - uzyskiwanie podobnej lub wyższej rentowności jak banki klasyczne,
- - znacząca rola rad koranicznych w bankach,
- - rosnący potencjał funduszy gwarantowania depozytów,
- - wyrazista własność prywatna (państwo, szejkowie, rodziny królewskie).

9.2. Czynniki negatywne sprzyjające kryzysom

Oprócz czynników ograniczających występowanie kryzysów finansowych w gospodarkach islamskich, występują także czynniki sprzyjające powstawaniu tych kryzysów lub przynajmniej *contagion effect* w bankowości. Należą do nich:

- - wielość interpretacji Koranu oraz prawa Sharia,
- - brak jednolitych standardów międzynarodowych bankowości islamskiej, w tym niejasny podział inwestycji na zgodne i niezgodne z prawem Sharia (np. w krajach trzecich),
- - kryzys zadłużeniowy w niektórych krajach (Dubaj),
- - słaby, tworzący się dopiero nadzór bankowy,
- - wzrost powiązań z klasycznymi rynkami finansowymi,
- - spadek wartości niektórych aktywów (np. nieruchomości w Zatoce Perskiej),
- - niestabilność polityczna w niektórych krajach arabskich,
- - nacisk w kontraktach na zyskowność a nie na zdolność kredytową; ale znaczna rola zasad moralnych u dłużników,
- - wpływ paniki na giełdach klasycznych w związku z kryzysem na zmiany Dow Jones Islamic, spadek kursów akcji banków i przedsiębiorstw islamskich (przykład Dubaju).

c.d.

- Obok ww. czynników ekonomicznych należy zwrócić uwagę także na tzw. czynniki miękkie, takie jak silny wpływ religii i władzy państwowej na działalność gospodarczą, wyższa etyka biznesu w krajach muzułmańskich, rosnąca deprywacja potrzeb finansowych i ostrożność w zadłużaniu się, a także wysoka etyka spłacania długów w krajach muzułmańskich.

10. Możliwości wykorzystania doświadczeń w bankowości konwencjonalnej

Banki muzułmańskie przetrwały wiele kryzysów międzynarodowych, a żaden bank tego typu na świecie nie ogłosił oficjalnie upadłości. W USA i Europie w okresie kryzysu *subprime* w sumie upadło lub zostało przejętych ponad 200 banków. Bankowość ta przetrwała kryzys finansowy *subprime*, ponieważ oferowane przez nią usługi i produkty (oparte o normy Koranu) różnią się od tych oferowanych w bankowości konwencjonalnej, a inwestowanie w zagraniczne papiery wartościowe było niewielkie.

System ten nie jest enklawą finansową. Studia przypadków Dubaju czy Arabii Saudyjskiej oraz analiza czynników w obszarze odporności kryzysowej wskazują, że ryzyko kryzysu występuje także w bankowości muzułmańskiej, chociaż w mniejszym zakresie niż w bankowości konwencjonalnej.

c.d.

- **ELEMENTY MODELU ZARZĄDZANIA BANKIEM ISLAMSKIM MOŻLIWE DO WYKORZYSTANIA W BANKOWOŚC I KONWENCJONALNEJ :**
- - znaczna rola etyki biznesu w kontraktach
- - brak występowania transakcji derywatami
- - relatywnie wysoki kapitał w stosunku do aktywów pracujących
- - niewielkie uzależnienie od refinansowania na rynku MB
- - ograniczony zakres wykorzystania ratingów zewnętrznych
- - mniejsze rozmiary struktur bankowych
- - wyrazisty inwestor strategiczny/właściciel
- - udział banku w ryzyku przedsiębiorcy

- Dziękuję za uwagę